

AZ ARKHÓN ÉS AZ ÉGI EMBER. ÖNKINYILATKOZTATÁSOK A NAG HAMMADI IRATOKBAN¹.

BEVEZETÉS

Az antik gnózis primér és másodlagos forrásaiban is visszatérő elem az első arkhón által mondott önkinyilatkoztatását és a fenti világ válaszát magában foglaló narratíva². A narratíva első fele az arkhón blaszfémiáját fogja át, amikor hiú vágyától vagy éppen tudatlanságától vezetve egyedüli istennek kiáltja ki önmagát, míg a narratíva második része az égi világból érkező válasz, amelynek első része az arkhón kijelentésének cáfolata, záró része pedig a válasz beteljesüléseként az égi ember képének megjelenése a mitológikus történetekben.

A mitikus szövegekben az arkhón önkinyilatkoztatását és az égi világ proklamációját egybe foglaló narratíva a legtöbb esetben a kozmogónia és az antropogónia szféráit köti össze és adja azt a kapcsot, amely a teremtés egészét a frázis elhangzását követően a teremtett ember szempontjából értelmezi.

A forrásokban megjelenő különböző variánsok arról tanúskodnak, hogy a szerzők, vagy a mítoszokba foglalt kinyilatkoztatások közlői ezeket a kijelentéseket is felhasználva kerestek és hoztak létre összefüggést az ószövetségi hagyománnyal és a hagyomány Istenével.

Ez az összefüggés arra vonatkozik, hogy a narratíva szolgáltassa az alapot a démiurgikus alak és az ószövetségi Isten azonosításának, és mind az egyházatyák, mind a modern kommentátorok értelmezésében a zsidó vagy keresztény vallás kritikájának részeként a talán legszélsőségesebb blaszfémiával esett egybe.

Ez utóbbi kritikával kapcsolatban meglehetősen megállapíthatjuk azt az általánosnak ható és a mitikus narratívákat átfogóan jellemző megállapítást, hogy a frázisok több regiszteren is megszólaltathatók, értelmezhetők a biblikus háttér fényében, de elsődleges üzenetüket és ezzel jelentésüket csak a mítoszok kontextusában nyerhetik el. Ebben a kontextusban, vagyis az egyes mítoszokban a különböző variánsok jegyei alapján a vizsgált

---

¹ A tanulmány létrejöttét az OTKA 81278 sz. pályázata támogatta.

² Az alábbi kísérlet Kaiser vizsgálatán alapszik, aki a nag hammadi könyvtár anyagából és az egyházatyáktól is összegyűjtötte a beszámolók többségét. (vö. Komm. 1 Anhang). Véleményem szerint minden variáns együttes elemzése és az egyes szövegek részletes vizsgálata módosítja az általa felállított, és főként Dahl tanulmányán alapuló értelmezési sémát.

narratíva szervesen összetartozik az egyes traktátusokban olvasható más mítoszokkal, de az előfordulásokat jellemző közös jegyek alapján feltételezhető, hogy önálló egységként is elemezhetőek. Vagyis a narratívát önálló mitológemaként, toposzként is megközelíthetjük, amely az egyes mítoszokban betöltött funkciója szerint kapott egyedi megfogalmazást, amikor a szerzők saját teológiájuk kifejezésére alkalmazták és formálták át, hogy megfelelő módon illeszkedjen a tanításokhoz.

A kérdés másik súlypontját az adja, hogy a főarkhón szájából elhangzó frázis és az égi világ válasza a támasza részben a mitologikus rendszerekre jellemző két isten létezését feltételező dualizmusnak, mert ezzel válik deklarálttá a fenti és a lenti világ szembenállása. Ez a narratíva áll a mítoszok két világának határán, és szolgáltatja a határ megrajzolásához szükséges elemeket.

A vizsgálat nehézségét az is fokozza, hogy a primér források közötti kronológikus rendet és az egyes szövegeknek más szövegek esetében feltételezhető vagy egymás forrásainak a használatát övező bizonytalanságok által generált és máig megválaszolatlan kérdések nem tesznek lehetővé egyértelmű meghatározást, és csak feltételes létjogosultsággal rendelkező genealógikus viszonyok állapíthatók meg. Ezen kérdések tisztázatlansága miatt az elemzés tárgyát adó szövegek között nem tételezek fel olyan állapotot, amelynek hipotetikus ősisége, elsődlegessége alapot adhatna arra, hogy bármilyen formájában is alap- vagy forrásszövegnek tekintsük, és ehhez képest beszéljünk variánsokról vagy későbbi betoldásokról, átértelmezésekről.

Előadásom három nagyobb részből épül fel. Először bemutatom a forrásokban előforduló narratívát és a különböző variánsokat egy olyan szempontrendszerbe illesztve, amely láthatóvá tesz rokonsági viszonyokat, közös és azonosnak tekinthető elemeket. A narratíva strukturális és funkcionális analízise ad lehetőséget a narratívában működő séma feltérképezésére. A másodikban megfogalmazom a narratíva értelmezésében rejlő legfőbb nehézségeket és az ezekből következő kérdéseket. Végül a vizsgálat során felmerült kérdésekre egy lehetségesnek mutató megoldást vázlok fel.

I. A NARRATÍVA

1.

A vizsgálat alá vont narratíva az első arkhón kijelentését, az égi világ válaszát és a legtöbb esetben egy emberi alak (képmás) megjelenését foglalja magában. Ha a primér forrásokban olvasható variánsokat vizsgáljuk, akkor a következő eredményt kapjuk. A nag hammadi könyvtár anyaga alapján először is kijelenthetjük, hogy hét traktátus (JA, HA, OM, EgyiptEv, IgTest, Séth2Log, HárProt)³ érintett a kérdésben (15 esettel kell számolnunk). Ha ezt összevetjük azzal a ténnyel, hogy a könyvtár 13 kódexében 51 irat

---

3 János apokrüphon (JA, az idézetek többsége a II, 1 szövegvariánsából származik), Az arkhónok hüposztázisza (NHC II,4; AH), Cím nélküli irat (NHC II,5; OM), Az egyiptomiak evangéliuma (NHC III, ; EgyiptEv), Az Igazság testimóniuma (NHC IgTest), Séth 2. logosza (NHC Séth2Log), Hármasalakú Proténnoia (NHC HárProt)

olvasható, azt mondhatjuk, hogy közel sem örvendett általános használatnak. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy sok irat mitológiája feltételezi ennek ismeretét, még ha kimondva nem is hivatkozik erre.

A második megállapításunk az lehet, hogy több formában létezett a frázis, amelyeket egy traktátuson belül is variáltak a mítoszok szerzői, mindig a kontextusnak megfelelő módon alakítva a kijelentéseket.

Az elemzésbe vont szövegek között az OM (100, 29–33) és az IgTest (48,1-) szövegei képviselik a két szélsőséget, amennyiben a Cím nélküli irat egy olyan formát is rögzít, amely az arkhón kijelentéséhez vezető első lépcsőfokként azonosítható, míg az IgTest szövegéből eltűnt a mitikus háttér, és a szövegek értelmezése vette át a fő szerepet.

Harmadik megállapításunk pedig az, hogy a mitikus elbeszélések fókuszpontja a fenti és a lenti világ közötti határra esik és a dualitás előállítását hivatott magyarázni. Ezt annyiban pontosíthatjuk, hogy a mítoszokban a magyarázat vezérfonalát az ismeret hiánya szolgáltatja, amely főként az első arkhónra jellemző, de ez több esetben kiterjeszthető a körülötte állókra (angyalokra, arkhónokra) is. Az ismeret hiánya, a tudatlanság a legtöbb esetben a származás helyének, módjának vagy éppen a szülőnek a nem ismeretére vonatkozik, amely a lenti világ élére álló vagy állított arkhón látszólagos önállóságából fakadó hamis igényében nyer kifejeződést, és ennek következménye egyet jelent a származással való szembekerüléssel. Paradox módon azonban éppen a kinyilvánított hamis igény adja mind az első arkhón, mind a hiányt elszenvedők számára a hiány pótlásának lehetőségét, amely egyet jelent az égi világ közbelépésének lehetőségével és ez vezet az ismeretnek a kozmikus, majd a földi szintre jutásához.

A narratíva felépítésének vizsgálatához több szempontból közelíthetünk.

1. A motiváció

A különböző variánsok között az elhangzásának motivációja, vagyis az arkhón ön-maga körül tapasztalt körülmények alapján több csoport különíthető el, ez lehet ön-maga (OM 1), a körülötte lévő végtelen anyag (AH 2), az által alkotott kozmosz (OM 3, AJ, EgyiptEv), az arkhónok, erők (AH 3, OM 2), vagy a Megváltó megjelenése (Séth2Log) vagy az kinyilatkoztatói szerepet hordozó idegen, égi hang (Prot 1).

A motivációra vonatkozó eredmények között további alcsoportokat is megkülönböztethetünk. Ön-maga, a külső adottság (az anyag) és a teremtmények csoportjait. Az utóbbiban pedig a világ és a szellemi létezők (angyalok, arkhónok) teremtése között tehetünk különbséget. Mindkét esetben a teremtői hatalom gyakorlásáról van szó, de más-más jelentéstartományt nyitnak meg, mivel az arkhónok a társai vagy gyermekei, míg az angyalok egyértelműen szolgáló vagy dicsőítő funkciót töltenek be. Mindkét teremtményi szféra az első arkhón mint szellemi létező utódaként jönnek létre, aki a spirituális részt (a pléróma részét) birtokolva minden mítoszban képes arra, hogy udvarát benépesítse szolgálókkal, vagy a többi arkhón számára alkosson aiónokat. A világ esetében pedig azt kell kiemelnünk, hogy az általános érvényesség helyett a szövegek arról tanúskodnak, hogy a világ létrehozása nem minden mítoszban kötődik aktivitásához.

2. az arkhón proklamációjának formái

A proklamáció különböző formái között közös elem az „isten vagyok” (anok ounoute, anok pe pnoute) kijelentés, amely az önkinyilatkoztatás minimumaként definiálható. A különböző bővítmények között megtalálható:

isten vagyok, nincs más rajtam kívül (OM 1⁴) és ennek felidézése (OM 2); AH 1 és 2, Séth2Log 1);

én vagyok a mindenség istene (AH 2),

isten vagyok, nem létezett előttem senki (OM 2c);

isten vagyok, nincs más isten rajtam kívül (AJ 1),

feltékeny isten vagyok, nincs más isten rajtam kívül (AJ 2),

feltékeny isten vagyok nincs más rajtam kívül (JA BG)

feltékeny isten vagyok, nélkülem semmi sem lett (EgyiptEv);

isten vagyok és nincs nálam nagyobb, én vagyok egyedül az atya, az úr, és nincs más rajtam kívül. Feltékeny isten vagyok és megbüntetem az atyák vétkeit a fiakban, harmad és negyedízigen (Séth2Log2);

isten vagyok és én vagyok atyátok, én nemzetelek titeket és nincs más rajtam kívül (Prot 1).

Ezen formák mögött jól felismerhetők az ószövetségi iratok, és akár idézetként is azonosíthatjuk a mondatot. A legfontosabb szóba jöhető versek: Isa 43,11; 44.6; 45.5; 46,9 LXX kombinációja⁵, Jóel 2,27⁶, a feltékenységgel együtt az Ex 20,5; 34,14; Deut 4,24; 5,9), vagy az Isa 6,10 az IgTest szövegében: És mondta: megkeményítem a szívüket, és vakká teszem értelmüket, hogy ne értsék és ne ismerjék fel, ami mondatott.⁷

Ezekben az esetekben is világosan látnunk kell, hogy nem egyszerűen egy, az eredeti kontextusából kiragadott mondat felhasználásáról van szó, hiszen – még ha idézetként is kezeljük – ezt más elemekkel kombinálják és a mondat oly módon formálódik tovább, hogy támasza legyen a szövegek teológiai tanításának és szervesen összetartozik az égi világ válaszával, amely szintén kinyilatkoztatásként definiálható. Az arkhón kijelentésének lényegi jellemzője minden esetben az, hogy a mítoszokban a főarkhón hiú vágyát szemlélteti, amellyel a mítoszok első istenségének pozíciójára, hatalmára és tekintélyére, röviden az isten névre törekszik.

3. A címzettek

A kijelentés címzettjei között jóval kevesebb variánssal találkozunk. Minden csoport az arkhón teremtői aktivitásának eredménye, lehetnek az angyalok (AJ, EgyiptEv,

4 A rövidítések feloldása a dolgozat végén szerepel.

5 Ehhez lásd Kasser, R: Citations des grandes prophètes bibliques dans les textes gnostiques coptes. In: Essays on the Nag Hammadi Texts in Honor of Pahor Labib. (NHS 6) ed. Krause, M. Leiden, Brill, 1975. 56–64. kül. 59–60. A források között számolhatunk a Joel 2,27 és a Deut 32,39 (LXX) lehetőségeivel is, ehhez vö. Kaiser, Komm. 144, 83.lj.

6 Fallon vetette fel ezt a lehetőséget az AH mítoszával kapcsolatban. In: The Enthronement of Sabaoth. 26

7 Az idézet hasonló módon az AJ-ben is feltételezhető (NHC II 22.25–28; BG 2 59.1–6)

Séth2Log), istenek és az angyalok (OM 2a és ennek felidézése 2b) vagy a közvetlen utódok: az arkhónok (OM 2c, AH 3) vagy az erők (Prot 1), és vannak olyan esetek, amelyekben hiányzik a címzett (AH, OM, Séth2Log2).

Az azonosítható címzettek alapján elkülönülő irányok között két nagyobb csoport jelölhető ki, vagy az istenek és az angyalok a címzettek vagy az arkhónok és erők. Mindkét alcsoport a mitikus szövegekben érvényesülő terminológiai jelentéstartomány alapján (amelyhez szorosan hozzátartoznak a tulajdonnevek is) egyetlen irányba tendálnak, nevezetesen a kortárs angelológia irányába.

4. Az égi világ reakciója

Az égi világ reakciója – ez a mitikus rendszerek alapjellemezőjének, az ismeret hiányának leleplezése, és ennek korrekciója – alapján is elkülöníthető több iránya a hagyománynak, az ágens és az égi kinyilatkoztatás tartalma alapján.

„Egy hang jött a romolhatatlanságból: Tévedsz, Szamaél, ami a vakok istene (AH1) egy hang jött a fenti hatalomból, és azt mondta: tévedsz Szamaél, ami a vakok istene (AH2). És Zóé, Pisztisz Szophia leánya felkiáltott és azt mondta: tévedsz Szakla, ami a Jaldabaóth és a mélység alatti Tartaroszba vetette.(AH3).

Pisztisz feleli: Tévedsz Szamaél, ami a vak isten. Egy halhatatlan fény ember létezik előtted (OM 2a),

egy hang jött a magas aión egéből: létezik az ember és az emberfia (JA2),

egy hang jött a magasból és azt mondta: létezik az ember és az emberfia (EgyiptEv).

A Séth2Log mítosza is erre a narratívára épül, de más módon teszi, mert a kinyilatkoztatásban a megváltó szerint elhangzott egy eddig nem említett mondat is: ezt mondta még: ki az ember (Séth2Log).

Az idézetek alapján megállapíthatjuk, hogy szorosabb rokonsági viszony az OM és AH, másfelől pedig a JA és az EgyiptEv elbeszélési között feltételezhető. Az OM és a AH közös anyagában megtalálható az etimológiai okfejtéshez alapot adó tévedésre való hivatkozás, amely logikusan támasztja alá a fenti világ kinyilatkoztatását, míg a JA és EgyiptEv (és vélhetően a Séth2Log) narratíváiból ez hiányzik, a Prot szövegében pedig a dicsekvésre, gőgre hivatkoznak a kérdező erők.

A közös motívum, amely kimondottan is átszővi a fenti világ megnyilatkozását –, egy fénylő emberi alak és ennek megmutatkozása, mert ez tűnik fel vagy csak az első arkhón, vagy minden arkhón előtt⁸. Az égi ember megjelenésének történeti és teológiai hozadéka a mítoszokban az antropogóniákban ölt testet, mert ez a gyakran kozmikus krízissel kísért (meg)jelenés lendíti tovább a mítoszokat és juttatja el a földi ember megalkotásának szintén sokféle narratívába foglalt mitikus elbeszéléseit.

Ebben az esetben is két csoport különböztethető meg. Vagy egy, vagy két ember létezéséről tanúskodik az égi kinyilatkoztatás. A két ember létezésére hivatkozás (JA és

⁸ Hipp. ref V,8, 14–Jn 5,37 a hangja hallható, de az alak ismeretlen. Krisztus (hang-képmás) Nagel, T.: Die Rezeption des Johanneseangeliums im 2. Jahrhundert. Evangelische Verlagsanstalt. Leipzig, 2000. 307, alexandriai Kelemen: Strom VI, 45,1.

EgyiptEv) nagy hasonlóságot mutat az Irenaeusnál fennmaradt ophita és séthiánus beszámolókkal⁹, míg az egy emberi alakot használó forma esetében több lehetőség is felmerült már az egyházatyák (Irenaeus, Hippolütosz, beszámolóiban is, de a kutatók többsége a (para)biblikus hagyományban jelölte meg a lehetséges forrást. Ez utóbbi lehet az ősbiblia a kommentárok szerint, amit az is alátámaszt, hogy egyetlen alak tűnik fel a kozmikus szférában

Összefoglalva a források elemzését azt kell kiemelnünk, hogy a narratíva bár funkciója szerint ugyanazt a szerepet tölti be a mítoszokban, mégis különböző formában van jelen, szervesen illeszkedve a szerző szándéka szerint formált teológiai tanítást hordozó mitológiához. A struktúra vizsgálatának legfőbb eredménye pedig az, hogy közös elemnek csak az arkhón, és az égi világ választását megtestesítő égi ember alakja tekinthető, másképp mondva a narratíva kezdő és végpontja azonosíthatóan közös elemekből épült. A narratíva többi eleme, az arkhónt és az égi világot jellemző motívumok variabilitása miatt csak számszerűségük alapján és csak feltételesen beszélhetünk közös hagyományanyagról.

II. A PROBLÉMÁK

A közös elemek, vagy motívumok azonosítása, vagyis az arkhón kijelentésének és az égi ember megjelenésének motívumai alapján megfogalmazhatjuk a főbb problémákat, amelyek három nagyobb kérdéskört érintenek.

1. Az első az égi világ kijelentésének vonatkozásrendszere

Ha még egyszer szemügyre vesszük a narratívát, akkor a mítoszok egyik belső ellentmondásával szembesülünk. Mert, ha az égi világ kinyilatkoztatását vesszük alapul, akkor azt kell megállapítanunk, hogy az elemzésbe bevont rendszerek mindegyike (kivéve talán az OM mítoszt, amely nem közöl ebben a felosztásban az elhelyezéséhez elegendő információt), olyan égi világot tárnak elénk, amely összetett, aritmológia, filozófiai és teológia megfontolások szimbólumokba vagy éppen absztrakt fogalmakba öntött rendszert mutatnak, de semmi esetre sem egy, esetleg két égi ember által alkotott égi világról tanúskodnak¹⁰. Ez az észrevétel kiterjeszhető az egyházatyák polémiáiban megörzött és a cáfolatok adatai alapján rekonstruálható rendszerekre is, hiszen vagy felismerhető az égi világban az ember és az emberfia (pl. az ophitáknál), de ebben az esetben az arkhón blaszfémiajánk formája más, vagy a JA forrásaként azonosított rendszerrel hasonló kérdésekre kellene választ találnunk.

2.

A második probléma a recepciótörténet argumentumainak érvényességét hivatott finomítani, mert néhány esetben az égi válasz, vagy a mítosz kommentátora blaszfé-

⁹ Ehhez lásd pl. Logan, A.: *Gnostic Truth and Christian Heresy*. T&T Clark, Edinburgh.1996. 125.

¹⁰ Itt megjegyezhetjük, hogy van olyan traktátus, amelyben az első istenséget az emberrel is azonosítják (pl. JA) több más terminus kíséretében, de véleményem szerint ez aligha cáfolhatja a fentebbi kijelentést.

miával, göggel, önteltséggel (tudatlansággal vagy éppen féltékenységgel) vádolja az arkhónt.

Ez arra a mutat rá, hogy a mítoszok is használták ezt az argumentumot éppen a démiurgikus alak ellen, amelyet a kortárs, mind a keresztény, mind a platonikus filozófiai oldaláról érkező cáfolatok és a nyomukban járó modern értelmezők is ismételnék, csak kiemelve az eredeti kontextusból, a szövegek szerzői elleni érvként használták és használják.

3.

A harmadik probléma, amelyet megfogalmazhatunk a fentebbi vizsgálatokból kiindulva, az, hogy szoros értelemben véve a formulában nem két szembenálló istenség dialógusa zajlik. A világ megalkotásának vagy berendezésének különböző fázisán álló arkhón bitorolni próbálja az isteni státuszt, hamis és törékeny hírnevet szerez csak. Míg a fenti világ proklamációja nem egy (vagy az) isten létezését állítja szembe a kijelentéssel, nem cáfol, hanem egy (vagy két¹¹) égi ember létezéséről tanúskodik és aztán megmutatja az égi prototípust.

Másként fogalmazva a narratíva egy olyan dialógus a mítoszokban, amely szoros értelemben véve nem valódi dialógus, amelyben nem a megszólított fél ad választ és az elhagzó reakció is csak látszólag válasz, csak látszólag irányul arra, ami elhangzott: mind az arkhón önkinyilatkoztatása, mind az égi világ megnyilatkozása önállóan is értelmezhető és két különböző narratívára enged következtetni. A vizsgálat alapján tehát azt a kérdést kell feltennünk, hogy a narratíva származhat-e egyetlen forrásból, vagy elkülöníthető benne két forrás.

III. A LEHETSÉGES FORRÁS REKONSTRUKCIÓJA

Az a feszültség, amely a mitikus történet folyamatában a beszélő felek és a dialógus tárgyai között felfedezhető, arra enged következtetni, hogy a mítoszok megalkotói a narratíva létrehozásában vagy szándékosan hagyták benne ezt az ellentétet, vagy egy önálló forrást használtak, amelyet kissé tökéletlenül igazítottak a mitologikus rendszerhez.

Mivel minden bemutatott elbeszélés együtt használja ezeket az elemeket, és nincs olyan primér forrás, amely csak az egyiket vonná be a történetbe, ezért azt feltételezem, hogy az egyetlen forrás hipotézisét kell vizsgálnunk.

Ha ezt elfogadjuk, vagyis az egyetlen forrás hipotéziséből indulunk ki, akkor ezzel azt is feltételeznünk kell, hogy a hipotetikus forrásban olvasható volt mindkét szegmens, vagyis egy angyali vagy inkább a hamis vágya miatt démoni létező és az ember létezését kinyilvánító égi, isteni vagy angyali hatalom állhatott középpontjában. Másként mondva olyan hagyományt kell keresnünk, amely egységként kezelte a démoni létező kijelen-

¹¹ Ezt a kommentátorok többsége teológia variánsnak tekinti. Ehhez vö. pl. Petrement, S.: *A Separate God. The Christian Origins of Gnosticism*. Trans. Carol Harrison, Harper, San Francisco, 1990.

tését és az égi világ megnyilatkozását, és a megnyilatkozás tárgya az ember volt és mind tartalmát, mind időbeli elhelyezését, keletkezését vagy ismertségét tekintve forrásként merülhet fel a mitikus szövegek értelmezésében.

A kérdés megválaszolásához két irányba indulhatunk, de mindettől végül ugyanoda vezet.

Először is kiindulhatunk az égi világ válaszából, amelynek középpontjában az égi ember létezésének és méltóságának proklamálása áll. Ehhez adódik hozzá a proklamáció indítéka, vagyis hogy korrigáljon és helyesbítsen egy olyan állítást, amely vélhetően az ember létével állhatott kapcsolatban, amelyhez csatlakozott az isteni státusz¹².

Vagy elindulhatunk az arkhón proklamációja alapján, és ebben az esetben a feltételezett forrás rekonstruálásának irányát az arkhón isteni és – a források tanúsága szerint – atyai státuszának kinyilvánítása jelenti, amely a fentebb bemutatott frázisok közös elemeként feltételezhető, és egyértelműen negatív konnotációkat keltett.

Ha az alapelemhez szorosan kapcsolódó kontextus következő elemét is beemeljük a rekonstrukciós folyamatba, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a forrás vélhetően démonológiai irányultságú volt és kapcsolatba hozható vagy a világ vagy csak az angyali világ előállításával, és talán megtalálható volt benne a tudatlanságnak vagy a származás nem ismeretének motívuma, amely a fenti példák alapján nemcsak a főarkhónt, hanem az őt körülvevő angyalokat, vagy angyali erőket is jellemezhetette.

Ha még egy lépéssel tovább haladunk ezen a felvázolt képen, akkor egy már fennálló (angyali) világra következtethetünk, amelyben domináns volt a tudatlanság és a vezetőjük jellemzésére szolgáló, a teremtői pozíció bitorlására törekvő hiú vágy. A szövegeket jellemző közös elemek alapján azt is mondhatjuk, hogy az angyali világ megalkotása megelőzte kronológiailag az ember teremtését, és vélhetően a földi világ berendezését is, vagyis talán a teremtés folyamatában az első napra redukálhatjuk az események bekezdését vagy a dialógus elhangzását¹³.

Ha ehhez a feltételezett, az angyalokhoz kapcsolható forráshoz illesztjük a gőg vagy irigység motívumait, és az égi világban dominánsan megjelenő égi emberről szóló kinyilatkoztatást, akkor a kortárs hagyományokból az Ádám alakja köré íródott szövegekhez jutunk el, amelyben a két hangsúlyos szenvedély szolgáltatta az okot az angyal bukásához.

A kirajzolódó forrás feltételezésének vannak nyomai a szakirodalomban. A hipotézisek az ádami irodalom primér és szekunder forrásai között próbálták azonosítani a le-

12 Bellett hipotéziséhez: An Orthodox Source for the Tractate On the Origin of the World (CG II 103,2–28) In: *Le Museon* 97 (1984) 5–24.

13 Itt felmerülhet, hogy a Gen 1,1–2-ben leírt ég és föld teremtéséhez kapcsolódhat a keresett szöveg. A Genesis kommentárok lehetőségét azért tehetjük jelen esetben zárójelbe, mert egyetlen traktátus (OM) kivételével nemcsak, hogy nem mondható elterjedtnek a démiurgikus alak és a világ megalkotásának vagy teremtésének az összekapcsolása, hanem azokban a szövegekben, amelyekben ez megragadható, ott is hiányzik a teremtés mikéntjének a bibliai teremtés szövegéhez kapcsolható leírása. Az ember teremtésének leírásaiban jóval egyértelműbben ismerhető fel a mitológikus szövegek különböző variánsai mögött álló biblikus beszámoló.

hetséges elemeket¹⁴ vagy ezen a hagyományon alapuló orthodox homiliát feltételeztek¹⁵ egyetlen traktátus forrásai között.

Ha értelmezésem helyes, akkor úgy foglalhatók össze a fentebbi elemzés eredményei, hogy a vizsgálat alá vont mitológéma strukturálisan és tartalmát tekintve is visszavezethető a bukott angyal és Mihály arkangyal között elhangzott égi dialógusra, amelynek tárgya a tökéletes ember, a Krisztus hasonmásává lett égi Ádám volt. De a mítoszokban a bukott angyal helyére a démiurgikus alak állt, az arkangal szerepét pedig az égi világ vette át, és a dialógus tárgya az égi ember maradt¹⁶.

A rövidítések feloldása.

Az Arkhónok hüposztázisza

AH 1 (NHC II,4 86,27–87,4)

AH 2 A (II,4 94,19–26)

AH 2 B (II,4 94, 26–34)

AH 3 (II,4 95,4–11)

János apokrüphon

AJ 1 (II,1 11,15–22)

AJ 2 (II,1 13,5–12)

AJ 3 (II,1 14,13–18)

Cím nélküli irat

OM 1 (II, 5 100, 29–33)

OM 2 (II,5 103,11–31)

OM 3 (II,5 107,17–108,2)

OM 4 (II,5 112,25–113,5)

Az egyiptomiak evangéliuma

EgyiptEv (III 58,23–59,10)

Séth második logosza

Séth2Log 1 (53,27–31)

Séth2Log 2 (44,18–26)

Hámasalakú Protennois

HárProt (43,33–44,2)

Az igazság tetsimóniuma

IgTest (48.1–

Ötvös Csaba
kutató, GFHF BSVI

14 Trumbower, J.A.: Traditions Common to the Primary Adam and Eve Books and On the Origin of the World, NHC II,5 in: SBL Seminar Papers 1994 286–293

15 Bellett i.m.

16 Ha a feltételezés helyes, akkor közvetett forrásra vezethetők vissza az eddig idézetként azonosított frázisok is.